ओ

ओकारः स्वरवर्णभेदः कण्ठौष्ठस्थानयोरुच्चार्य्यः दीर्घः द्विमात्रत्वात् प्लुतस्तु त्रिमात्रः। सचोदात्तानुदात्त स्वरितभेदैः प्रत्येकमनुनासिकाननुनासिकाभ्यां द्वैविध्यात् षड्विधः तथा प्लुतोऽपि षड्विधः एवं द्वादशविधः। तपरत्वे कारपरत्वे च स्वरूपपरः। तन्त्रे तस्य वाचकशब्दा वर्णाभिधाने उक्ता यथा "ओकारः लत्यपीयूषौ पश्चिमास्यः श्रुतिः स्थिरा। सद्योजातो वासुदेवो गायत्री दीर्घजङ्घकः। आप्यायनी चोर्द्धदन्तो लक्ष्मीर्वाणीमुखो द्विजः। उद्देश्य दर्शकस्तीव्रः कैलासो वसुधाक्षरः। प्रणवांशो ब्रह्मसूत्रमजेयः सर्वमङ्गला। त्रयोदशी दीर्घनासारतिनाथो दिगम्बरः। त्रैलोक्यविजया प्रज्ञा प्रीतिवीजादिकर्षिणी" इति। तदधिष्ठातृदेवता च तत्रैवोक्ता "ज्वालास्यौकारगा ज्ञेया भीमा च मत्तमालिनी"। तस्य ध्येयरूपं कामधे०त० उक्तं यथा। "ओकारं चञ्चला पाङ्गि! पञ्चदेवमयं सदा। रक्तविद्युल्लताकारं त्रिगुणात्मानमीश्वरम्। पञ्चप्राणमयं वर्णं नमामि देवमातरम्। एतद्वर्णं महेशानि! स्वयं परमकुण्डलीम्"।

ओ अव्य० उ–विच्। १सम्बोधने २आह्वाने ३स्मरणे ४अनुकल्पने च मेदि०। ५ब्रह्मणि पु० एकाक्षरकोषः।

ओक पु० उच–घ चस्य कः। १पक्षिणि २वृषले ३आश्रये च। "अनोकशायी लघुरल्पप्रचारश्चरन् देशानेकचरः स भिक्षुः" भा०आ०९१अ०। उच भावे घञ् कुः। ४समवाये च। ओकाय हित यत्। ओक्य निवासाय हिते त्रि० "ज्योतीरथः पवते राय ओक्यः" ऋ०९,८६,४५। [(उकुण) केशकीटे शब्दर०।

ओकण(णि) पु० उ–विच् औः सन् कणति कण–अच्-इन् वा

ओकस् न०उच–असुन् न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम्। १गृहे २आश्रयमात्रे च। "यस्मिन्निन्द्रः प्रदिवि वावृधान ओको दधे ब्रह्मण्यन्तश्च नरः" ऋ० २,१९,१। "यस्मिन् देवा ओकांसि चक्रिरे" १,४०,५। "लोध्राणाञ्च शुभाः पार्थ! गौतमौकःसमीपजाः" भा०स० २०। वनौकसः त्रिदिवौकसः दिवौकसः जलौकस इत्यादि।

ओकिवस् त्रि० उच–समवाये क्वसु वेदे नि०। समवेते "ओकिवांसा सुते सचा" ऋ०६,५९,२। ओकिवांसा ओकिवांसौ समवेतौ" भा०।

ओकुल पु० उच–उलक् न्यङ्क्वा० नि० कु। अर्द्धाग्निदग्धे अपक्वे गोधूमे (हडा) 'ओकुलस्तु गुरुर्वृष्योमधुरो बलकारकः। रक्तपित्तापहः स्निग्धो हृद्योमदविवर्द्धनः" राजनि०। [गौ०ङीष्। (उकुण) केशकीटे शब्दरत्ना०।

ओकोदनी स्त्री ओक आश्रयः मूर्द्धरूपम् अदनं भक्ष्यं यस्याः

ओक्कणी स्त्री उच्–विच् ओक् सती कणति कण–अच् गौ०ङीष्। (उकुण) केशकीटे शब्दरत्ना०।

ओख शोषे सामर्थ्ये अक० भूषणे वारणे सक०भ्वा० पर० सेट् ऋदित्। ओखति औखीत् ओखाम् बभूव आस चकार। ओखितः ओखनम्। ओखः णिचि ओखयति ते मा भवान् ओचिखत् त ऋदित्त्वात् न ह्रस्वः। उपसर्गावर्णात् पररूपम् प्रोखति परोखति।

ओगण त्रि० अव–गण्यते अव+गण कर्म्मणि घञर्थे क सम्प्र०। अवगण्ये अधरतया गण्ये। "नहि ब्राधन्तओगणास इन्द्र" ऋ०१०,८९,१५ ["बलं सत्यादोगीयः" बृह०उ०।

ओगीयस् त्रि० ओजीयस् वेदे नि०। अत्यन्तौजस्विनि।

ओघ पु०उच–घञ् पृषो०ध। १समूहे,२जलवेगे,३द्रुतनृत्यादौ ४आध्यात्मिक तुष्टिभेदे च सा च तुष्टिः प्रव्रज्यायां चिरकालसमाध्यनुष्ठानेन या तुष्टिः सा कालाख्या तुष्टिरोघ इत्युच्यते" इति सां०प्र०भा०उक्ता। इयं तुष्टिः सां०कौ० मेघत्वेन परिभाषिता यथा "प्रव्रज्यापि ते न सद्यो निर्वाणदेति सा च कालपरिपाकमपेक्ष्य सिद्धिं ते विधास्यति अलमुत्तप्ततया तेनेत्युपदेशे या तुष्टिः सा कालाख्या मेघ उच्यते"। क्वचित् पुस्तके मेघ इत्यत्र ओघ इत्येव पाठः। तत्र जलवेगे "ओघवाताहृतं वीजं यस्य क्षेत्रे प्ररोहति" मनुः। "भङ्गीभक्त्या विरचितवपु स्तम्भितान्तर्जलौघः" मेघ०। "पुनरोघेन हि युज्यते नदी" कुमा०। समूहे "स्वीर्य्यार्ज्जितमर्थौघमवाप्य कुरुसत्तमः" भा०व० २५५ अ० "गजवाजिरथौघेन बलेन महताऽगमत्" आ० ११३अ० ३परम्परायाम् ६उपदेशे मेदि० परम्पराऽविच्छिन्ना सन्ततिः" "तीव्रौघभक्तिमुद्वहन्" भाग० ४,१२,११।

ओघरथ पु० ओघवतो नृपतेः पुत्रे। "अथोघवान्नाम नृपो नृगस्यासीत् पितामहः। तस्याथोघवती कन्या पुत्रश्चौघरथोऽभवत्" भा०अनु० २अ०।

ओघवत् त्रि० ओघः जलवेगादिरस्त्यस्य मतुप् मस्य वः। १जलवेगादियुक्ते स्त्रियां ङीप्। "एषा सरस्वती रम्या दिव्या चौघवती नदी" भा०व०१३९। नृगनृपस्य पितामहे २नृपभेदे पु० ३तत्कन्यायां स्त्री ङीप्। सा च भर्त्तुराज्ञया